O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 3

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 3
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

3-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 3
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (IJCSTR)
VOLUME 2 ISSUE 3/ ISSN 2181-3884

ONA VA VAFODOR YOR OBRAZLARINING QIYOSIY-PEDAGOGIK TAHLILI (“RUSTAMXON” VA “ALPOMISH” DOSTONLARI MISOLIDA)

Shamsiddinova Sadoqatxon

Qo‘qon universiteti, tayanch doktorant.
e-mail: sadoqatxon043@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0003-9804-9522

Annotatsiya.

Maqolada o‘zbek qahramonlik eposidagi ikki markaziy ayol obrazi — “Rustamxon” dostonidagi Huroyim va “Alpomish” dostonidagi Barchin qiyosiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi mazkur obrazlarning axloqiy mazmuni va pedagogik funksiyalarini aniqlash hamda ular asosida o‘zbek xalq pedagogikasidagi ayol tarbiyaviy idealining tarkibiy tuzilishini ko‘rsatishdan iborat. Manba sifatida Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li aytgan ikki dostonning ilmiy nashrlari olingan; tahlilda obraz tahlili, qiyosiy-tipologik va struktur-funksional metodlar uyg‘unlashtirilgan. Qiyoslash sakkizta mezon — maqom va yosh, yetakchi fazilat, sinov tabiati, kurashish usuli, nutqiy faollik, syujetdagi funksiya, tarbiyaviy funksiya hamda yechim shakli — bo‘yicha amalga oshirilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Huroyim obrazi ona tipining, Barchin obrazi esa vafodor yor tipining to‘liq pedagogik modelini namoyish etadi. Har ikki obraz vafo, aql-idrok, or-nomus va insoniy mehr atrofida birlashadi, biroq bu axloqiy o‘zakning namoyon bo‘lish shakli yosh, maqom va doston janri kontekstiga qarab farqlanadi. Tadqiqotda ikki obrazning bir-birini takrorlamasligi, balki o‘zaro to‘ldirishi va birgalikda ayol hayotining ikki bosqichi uchun izchil tarbiyaviy idealni shakllantirishi asoslangan. Olingan natijalardan adabiyot darslari, tarbiyaviy soatlar va oilaviy tarbiya amaliyotida foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: o‘zbek qahramonlik eposi, “Rustamxon”, “Alpomish”, Huroyim, Barchin, ona obrazi, vafodor yor, tarbiyaviy ideal, qiyosiy-pedagogik tahlil.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОБРАЗОВ МАТЕРИ И ВЕРНОЙ ВОЗЛЮБЛЕННОЙ (НА ПРИМЕРЕ ДАСТАНОВ «РУСТАМХОН» И «АЛПОМИШ»)

Шамсиддинова Садокатхон

Кокандский университет, базовый докторант.

Аннотация.

В статье проводится сравнительно-педагогический анализ двух центральных женских образов узбекского героического эпоса — Хуройим из дастана «Рустамхон» и Барчин из дастана «Алпомиш». Цель исследования заключается в определении нравственного содержания и педагогических функций данных образов, а также в выявлении на их основе структурных компонентов воспитательного идеала женщины в узбекской народной педагогике. В качестве источников использованы научные издания двух дастанов в исполнении Фозила Юлдош угли; в исследовании сочетаются анализ художественных образов, сравнительно-типологический и структурно-функциональный методы. Сопоставление проводится по восьми критериям: статус и возраст, ведущая добродетель, характер испытания, способ борьбы, речевая активность, сюжетная функция, воспитательная функция и форма разрешения конфликта. Результаты показывают, что образ Хуройим воплощает целостную педагогическую модель матери, тогда как образ Барчин представляет педагогическую модель верной возлюбленной. Оба образа объединяют такие нравственные качества, как верность, мудрость, честь, достоинство и человеческая доброта, однако формы реализации этого нравственного ядра различаются в зависимости от возраста, статуса героинь и жанрового контекста дастанов. Обосновывается, что данные образы не дублируют, а взаимно дополняют друг друга, формируя целостный воспитательный идеал, соответствующий двум этапам жизни женщины. Полученные результаты могут быть использованы на уроках литературы, воспитательных занятиях и в практике семейного воспитания.

Ключевые слова: узбекский героический эпос, «Рустамхон», «Алпомиш», Хуройим, Барчин, образ матери, верная возлюбленная, воспитательный идеал, сравнительно-педагогический анализ.

A COMPARATIVE PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE IMAGES OF THE MOTHER AND THE FAITHFUL BELOVED (BASED ON THE EPICS RUSTAMKHAN AND ALPOMISH)

Shamsiddinova Sadoqatxon

Kokand University, PhD Student.

Abstract.

The article presents a comparative pedagogical analysis of two central female characters in the Uzbek heroic epic tradition: Huroyim in *Rustamkhan* and Barchin in *Alpomish*. The study aims to identify the moral content and pedagogical functions of these characters and, on this basis, to reveal the structural components of the educational ideal of women in Uzbek folk pedagogy. Scholarly editions of the two epics performed by Fozil Yo'ldosh o'g'li serve as the primary sources, while character analysis, comparative-typological, and structural-functional methods are employed in combination. The comparison is conducted according to eight criteria: status and age, dominant virtue, nature of the trial, mode of struggle, verbal activity, narrative function, educational function, and form of resolution. The findings demonstrate that Huroyim embodies a comprehensive pedagogical model of the mother, whereas Barchin represents the model of the faithful beloved. Both characters are united by such moral qualities as loyalty, wisdom, honor, dignity, and human compassion; however, the manifestation of this moral core varies according to age, social status, and the genre context of the epics. The study argues that the two characters do not duplicate but rather complement each other, jointly forming a coherent educational ideal corresponding to two stages of a woman's life. The findings may be applied in literature classes, educational activities, and family upbringing practices.

Keywords: Uzbek heroic epic, *Rustamkhan*, *Alpomish*, Huroyim, Barchin, mother figure, faithful beloved, educational ideal, comparative pedagogical analysis.

Kirish. Xalq o'zaki ijodi milliy pedagogik tafakkurning tarixiy tajribasi, axloqiy qadriyatlari va ideal inson haqidagi qarashlarini badiiy shaklda mujassam etgan muhim manbalardan biridir. Ayniqsa, o'zbek qahramonlik eposida insonning ma'naviy qiyofasi, oila va qarindoshlik munosabatlari, vafo, or-nomus, jasorat, sabr, ota-ona va farzand mas'uliyati kabi qadriyatlar obrazlar tizimi orqali avloddan avlodga yetkazib kelingan. Shu jihatdan epik asarlardagi ayol obrazlari nafaqat badiiy-estetik, balki muhim tarbiyaviy-pedagogik mazmunga ham ega. Ular orqali xalqning ayolga, onalik mas'uliyatiga, oilaviy sadoqatga, or-nomus va axloqiy qat'iyatga doir qarashlari ifodalanadi.

O'zbek qahramonlik eposida ayol obrazlari bir xil funksional vazifani bajarmaydi. Ayrim obrazlar ona sifatida farzand tarbiyasi, oilaviy barqarorlik va ma'naviy tayanch timsolini ifodalasa, boshqalari vafodor yor, oqila va o'z taqdiriga daxldor qarorlarni qabul qila oladigan faol shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur tipologik farqlanish ayol obrazlarini faqat badiiy xarakter nuqtayi nazaridan emas, balki xalq pedagogikasi nuqtayi nazaridan ham o'rganishni taqozo etadi. Chunki epik obrazda mujassamlashgan axloqiy sifatlar muayyan tarbiyaviy idealni shakllantiradi va tinglovchi yoki o'quvchiga ibrat modeli sifatida ta'sir ko'rsatadi.

O'zbek folklorshunosligida qahramonlik eposi va undagi ayol obrazlari masalasi muayyan darajada o'rganilgan. V. M. Jirmunskiyning qiyosiy-tarixiy tadqiqotlarida turkiy va boshqa xalqlar qahramonlik eposining tipologik xususiyatlari, epik syujet va obrazlarning umumiy hamda milliy jihatlari yoritilgan [5]. H. T. Zarifov "Alpomish" dostoni va undagi obrazlar tizimi haqida fikr yuritar ekan, xotin-qizlar obrazlarining yuksak axloqiy fazilatlar va ulug' g'oyalarni ifodalashdagi o'rniga alohida e'tibor qaratadi [6]. J. Eshonqul folklor obrazlarining badiiy talqini, xususan, ona va farzand munosabatlarining xalq badiiy tafakkuridagi o'rnini tadqiq etgan [14]. "O'zbek folklorining epik janrlari"ga bag'ishlangan tadqiqotlarda esa "Alpomish" dostonining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, undagi oila, yor va qahramonlik motivlarining o'zaro aloqasi yoritilgan [16].

Biroq mavjud tadqiqotlarda Huroyim va Barchin obrazlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini yagona mezonlar tizimi asosida qiyoslash masalasi yetarlicha ochib berilmagan. Xususan, "Rustamxon"dagi ona obrazi bilan "Alpomish"dagi vafodor yor obrazining axloqiy fazilatlari qanday umumiy o'zakka birlashishi, ularning sinovlarga munosabati, qaror qabul qilish usuli, nutqiy faolligi va syujetdagi funksiyasi qanday farqlanishi hamda bu jihatlar xalq pedagogikasi nuqtayi nazaridan qanday mazmun kasb etishi maxsus tadqiqotni talab qiladi. Shu ma'noda, folklorshunoslikdagi obraz va tip

masalasini pedagogik talqin bilan bog‘lash mazkur tadqiqotning dolzarb ilmiy yo‘nalishlaridan biridir.

Ayniqsa, Huroyim va Barchin obrazlarining tanlanishi ularning o‘z dostonlaridagi markaziy mavqeyi bilan belgilanadi. Huroyim “Rustamxon” dostonida ona, rafiqa va oila ma’naviy tayanchi sifatida namoyon bo‘lib, tuhmat, adolatsizlik va og‘ir sinovlar qarshisida o‘zining axloqiy pokligi va matonatini saqlab qoladi. Barchin esa “Alpomish” dostonida vafodor yor sifatida gavdalanib, o‘z ahdiga sodiqligi bilan birga aql-idrok, qat’iyat va or-nomusni himoya qilish qobiliyatini namoyon etadi. Demak, mazkur obrazlar ayol idealining ikki muhim ko‘rinishi — ona va vafodor yor tiplarini ifodalaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi ham aynan shu jihat bilan belgilanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida milliy qadriyatlarni yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi bilan uyg‘unlashtirish muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu jarayonda xalq dostonlaridagi ijobiy obrazlarning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, ularning axloqiy mazmunini zamonaviy tarbiya mezonlari bilan bog‘lash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Huroyim va Barchin obrazlarini qiyoslash orqali nafaqat an’anaviy ayol idealining mazmunini, balki unda aql, iroda, mas’uliyat, vafo, or-nomus va mehr kabi fazilatlarning qanday uyg‘unlashganini aniqlash mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbek folklorshunosligida qahramonlik eposi, uning janriy tabiati, obrazlar tizimi va tarbiyaviy-estetik imkoniyatlari uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar Huroyim va Barchin kabi ayol obrazlarini qiyosiy-pedagogik nuqtayi nazardan o‘rganish uchun muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

V. M. Jirmunskiy qahramonlik eposining qiyosiy-tarixiy xususiyatlarini tadqiq etar ekan, turli xalqlar epik an’analarida takrorlanadigan syujet, motiv va obrazlarning tipologik umumiyligini ko‘rsatadi. Olimning fikricha, epik qahramonlar muayyan xalqning tarixiy va madaniy tajribasini aks ettirish bilan birga, umumiy insoniy ideal va qadriyatlarning ham badiiy ifodasini yaratadi [5; 112–126-b.]. Ushbu nazariy qarash Huroyim va Barchin obrazlarini faqat individual personaj sifatida emas, balki “ona” va “vafodor yor” kabi epik-tipologik modellar sifatida qiyoslash imkonini beradi.

H. T. Zarifovning “Alpomish” dostoni haqidagi ilmiy qarashlari Barchin obrazining mazmunini anglashda alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchi o‘zbek xalq qahramonlik eposida xotin-qizlar obrazlari yuksak axloqiy fazilatlar, sadoqat va ulug‘ g‘oyalarni ifodalash darajasida badiiy jihatdan mukammal yaratilganini ta’kidlaydi [6; 14–18-b.]. Bu fikr Barchin obrazidagi vafo, or-nomus, oqilalik va jasorat kabi sifatlarni tasodifiy xarakter belgilari emas, balki xalqning ayol haqidagi estetik-axloqiy idealining tarkibiy qismlari sifatida baholashga asos beradi.

“Alpomish” dostonining ilmiy nashri Barchin obrazining faol xarakterini bevosita matniy dalillar asosida kuzatish imkonini beradi. Barchinning qalmoq yurtidagi murakkab vaziyatda o‘z taqdirini himoya qilish uchun to‘rt shart qo‘yishi uning passiv obraz emas, balki mustaqil qaror qabul qiluvchi subyekt ekanini ko‘rsatadi. U o‘z shartlarini aniq belgilab, faqat belgilangan sinovlarni bajargan kishiga turmushga chiqishini bildiradi [1; 117–118-b.]. Mazkur epizod Barchin obrazining aql-idrok, iroda va o‘z qadrini anglash kabi sifatlarini ochib beruvchi muhim manba hisoblanadi. Shuningdek, Alpomishning uzoq muddat yo‘qligiga qaramay, Barchinning unga sodiq qolishi obrazning vafodorlik konsepsiyasini yanada chuqurlashtiradi [1; 346-b.].

“Rustamxon” dostonining ilmiy nashri Huroyim obrazining ona va ma’naviy tayanch sifatidagi xususiyatlarini tahlil qilish uchun asosiy manba hisoblanadi. Doston voqealarida Huroyimning homiladorlik davridan boshlab farzandining kelajakdagi kamoloti haqida qayg‘urishi uning onalik mas’uliyatini oldindan anglashini ko‘rsatadi. Obrazning keyingi taqdirida esa tuhmat, nohaq hukm va o‘lim xavfi kabi sinovlar markaziy o‘rin egallaydi. Dor oldidagi ruhiy holatida Huroyim o‘zining begunohligini ta’kidlab, taqdir oldidagi ichki matonatini namoyon etadi [2; 53–54-b.]. Ayniqsa, “Yolg‘iz bolam...” mazmunidagi murojaat uning shaxsiy hayotidan ko‘ra farzandi taqdirini ustun qo‘yadigan ona sifatidagi mohiyatini ochib beradi [2; 54-b.].

J. Eshonqul folklor obrazining mohiyati va uning xalq badiiy tafakkuridagi talqini masalasiga e’tibor qaratib, ona va farzand munosabatlarining xalq og‘zaki ijodidagi muqaddas qadriyat sifatida shakllanganini ko‘rsatadi [14; 47–53-b.]. Ushbu nazariy yondashuv Huroyim obrazining faqat muayyan syujet hodisalarida ishtirok etuvchi personaj emas, balki ona va farzand munosabatlarining ma’naviy markazi sifatidagi funksiyasini anglashga yordam beradi. “Rustamxon” dostonining yakunida Huroyim duosi bilan bog‘liq motivning mavjudligi ham mazkur fikrni tasdiqlaydi [2; 132-b.].

“O‘zbek folklorining epik janrlari” asarida o‘zbek eposining janriy xususiyatlari, qahramonlik va oilaviy qadriyatlarning epik syujetdagi o‘rni masalalari yoritilgan. Unda “Alpomish” eposining g‘oyaviy asosida yor, oila, el-yurt va qahramonlik tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi ko‘rsatiladi [16; 93–101-b.]. Mazkur yondashuv Barchin vafosini faqat shaxsiy muhabbat doirasida emas, balki oila va el manfaatlari bilan bog‘langan ijtimoiy-ma’naviy qadriyat sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Ayol obrazlarining pedagogik mazmunini aniqlashda A. Avloniy qarashlari ham muhim nazariy asos bo‘la oladi. Avloniy tarbiya masalasini inson hayotining eng muhim omillaridan biri sifatida baholab, oilaviy muhit va ota-onaning bola kamolotidagi roliga alohida e’tibor beradi [3; 15–21-b.]. Ushbu qarash Huroyim obrazidagi “ona — tarbiyachi” modelini pedagogik jihatdan izohlash imkonini beradi. Huroyimning farzandi kelajagini oldindan o‘ylashi, uni mard va chavandoz qilib tarbiyalashga intilishi xalq eposida onalik tarbiyasining faol va maqsadli xarakterini namoyon etadi.

K. D. Ushinskiyning xalqchillik tamoyiliga oid qarashlari esa milliy tarbiya va xalq og‘zaki ijodi o‘rtasidagi

munosabatni tushuntirish uchun metodologik ahamiyatga ega. Olim tarbiya tizimi xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy qadriyatlari va milliy xususiyatlari bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerakligini asoslaydi [13; 160–166-b.]. Shu nuqtayi nazardan, Huroyim va Barchin obrazlarida mujassamlangan vafo, or-nomus, mas'uliyat, jasorat va mehr kabi fazilatlarni xalq pedagogikasining badiiy ko'rinishlari sifatida baholash mumkin.

O. Musurmonovaning milliy-ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida oilaviy muhit, milliy meros va ma'naviy qadriyatlarning yosh avlod axloqiy qiyofasini shakllantirishdagi o'rni ta'kidlanadi [9; 34–42-b.]. Bu qarash maqoladagi Huroyim va Barchin obrazlarining tarbiyaviy funksiyasini zamonaviy pedagogik jarayon bilan bog'lash uchun nazariy zamin yaratadi.

G. N. Volkov etnopedagogik yondashuvda xalq tomonidan yaratilgan ideal inson obrazlarini yosh avlodni tarbiyalashning muhim vositasi sifatida ko'radi. Etnopedagogik merosda ijobiy qahramonlarning fazilatlarini namuna sifatida ko'rsatish orqali axloqiy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazish mexanizmi shakllangan [4; 53–61-b.]. Shu jihatdan Huroyim va Barchin obrazlari xalqning ayolga oid axloqiy-estetik idealini ifodalovchi badiiy-pedagogik modellar sifatida talqin qilinishi mumkin.

Yusuf Xos Hojib va Kaykovus asarlaridagi qarashlar ham ayolning oila va jamiyatdagi ma'naviy mavqeyini anglashda muhimdir. "Qutadg'u bilig"da aql, bilim, odob va oqilona xulq inson kamolotining asosiy mezonlari sifatida talqin qilinsa [15; 74–82-b.], "Qobusnoma"da oilaviy munosabatlar, farzand tarbiyasi va insonning axloqiy mas'uliyati masalalariga alohida e'tibor beriladi [7; 107–115-b.]. Mazkur qarashlar Barchinning oqilaligi va Huroyimning onalik mas'uliyatini xalq pedagogikasining kengroq ma'naviy kontekstida talqin qilishga imkon beradi.

Mavjud ilmiy adabiyotlar Huroyim va Barchin obrazlarini o'rganish uchun zarur folklorshunoslik va pedagogik-nazariy asosni yaratgan bo'lsa-da, ularning ona va vafodor yor sifatidagi tarbiyaviy modellarini yagona mezonlar asosida qiyoslash masalasi alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mavjud manbalardagi nazariy qarashlarni dostonlarning bevosita matni bilan uyg'unlashtirish Huroyim va Barchin obrazlarining umumiy axloqiy o'zagi hamda farqli pedagogik funksiyalarini aniqlash imkonini beradi. Mazkur maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga yo'naltirilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologik jihatdan folklorshunoslik, qiyosiy adabiyotshunoslik va xalq pedagogikasi yondashuvlari integratsiyasiga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy manbalari Fozil Yo'ldosh o'g'li ijrosidagi "Alpomish" va "Rustamxon" dostonlarining ilmiy nashrlaridan iborat.

Tahlil jarayonida, avvalo, obraz tahlili metodi orqali Huroyim va Barchinning xarakteri, xatti-harakati, nutqi hamda axloqiy fazilatlari aniqlandi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida ikki obrazning umumiy va farqli jihatlari "ona" va "vafodor yor" epik tiplari doirasida qiyoslandi. Strukturaviy-funksional metod asosida esa obrazlarning syujetdagi o'rni va ularning voqealar rivojiga ta'siri belgilandi.

Pedagogik talqinda K. D. Ushinskiyning xalqchillik tamoyili, G. N. Volkovning etnopedagogik qarashlari hamda O. Musurmonovaning milliy-ma'naviy qadriyatlarning tarbiyadagi o'rni haqidagi fikrlariga tayanildi. Qiyoslash sakkizta mezon — maqom va yosh, yetakchi fazilat, sinov tabiati, kurashish usuli, nutqiy faollik, syujetdagi funksiya, tarbiyaviy funksiya va yechim shakli — asosida amalga oshirildi. Shu orqali Huroyim va Barchin obrazlarining badiiy xususiyatlari ularning pedagogik mazmuni bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilindi.

MUHOKAMA

Tahlil Huroyim obrazida kamida to'rtta tarbiyaviy jihatdan ahamiyatli qirra mavjudligini ko'rsatdi.

Birinchisi — ijtimoiy mas'uliyat qirrasi. Doston boshida Oqtosh podshosi Sultonxon uzoq safarga ketar ekan, mamlakat taxtini aynan homilador xotini Huroyimga ishonib topshiradi. Bu epizod ayolga davlat boshqaruvi darajasidagi mas'uliyatni ishonish mumkinligini ko'rsatadi va obrazda aql-idrok, adolat hamda boshqaruv salohiyatini ochadi. Pedagogik jihatdan mazkur qirra ayolni faqat uy-ro'zg'or doirasida emas, ijtimoiy miqyosda mas'ul shaxs sifatida taqdim etadi va qizlarda yetakchilik, mas'uliyat hamda fuqarolik faolligi sifatlarini tarbiyalashga xizmat qilishi mumkin.

Ikkinchisi — farzand kamolotini oldindan rejalashtiruvchi onalik ongi. Huroyim hali tug'ilmagan farzandi haqida orzu qilar ekan, uning mard va chavandoz yigit bo'lib yetishishini ko'z oldiga keltiradi, shu maqsad uchun ot va tozilarni tayyorlab qo'yadi. Bu detal xalq pedagogikasidagi "ona — birinchi murabbiy" g'oyasini badiiy tasdiqlaydi. Abdulla Avloniy onani bolaning birinchi murabbiysi sifatida ta'riflagan [3]; Huroyim obrazi ana shu qoidaning epik dalilidir. Ya. A. Komenskiy onalik maktabini tarbiyaning dastlabki va hal qiluvchi bosqichi deb bilgan [8], I. G. Pestalotssi esa tarbiyaning tabiiy boshlang'ich muhiti oila va ona ekanligini asoslagan [10]. Huroyim obrazi mazkur klassik qoidalarning milliy-epik muqobilini namoyish etadi.

Uchinchisi — nohaqlik oldidagi matonat. Ikki befarzand kundosh hasad qilib, Momagul maston degan ayyor kampir yordamida soxta xat uyushtiradi va Huroyimni buzuqlikda ayblaydi; bexabar Sultonxon uni dorga hukm qiladi. Ana shu eng og'ir lahzada Huroyim noumid bo'lmaydi va o'z pokligini Xudoga havola qilib: "Begunoh ustinga olma tanimi" [2; 53-b.], — deydi. Satrda taqdirga tavakkul bilan haqlik da'vosi uyg'unlashgan: qahramon o'lim oldida ham o'z pokligini inkor etmaydi va adolat tiklanishiga ishonadi. Fitnaning tashkilotchisi Momagul maston esa pul evaziga yovuzlik to'quvchi obraz sifatida tasvirlanadi: "Oqtosh elda Huroyimi qurisin... Yog'ochdan qildi otni, qog'ozdan qildi qanotni" [2; 21-b.]. Ikki obrazning qarshilantirilishi dostonda poklik va tuhmat, sabr va ayyorlik o'rtasidagi axloqiy ziddiyatni hosil qiladi hamda

bosh obrazning axloqiy ustunligini yaqqol ko‘rsatadi.

To‘rtinchisi — onalik mehrining cho‘qqisi. Dor oldida Huroyim o‘z o‘limidan emas, yolg‘iz o‘g‘lini oxirgi marta ko‘ra olmasligidan iztirob chekadi: “Yolg‘iz bolam tozilarcha bo‘lmadi” [2; 54-b.]. Iqtibosda mehrning chegarasizligi va ayriliq dahshati nihoyatda ixcham ifodalangan. Doston yechimida ona mehri farzand tomonidan qaytariladi: voyaga yetgan Rustamxon onasini dordan qutqaradi.

Obrazning yakuniy funksiyasi ona duosi motivi orqali belgilanadi: “...ikkovi Huroyimning duosini olib, Huroyim bilan Rustamxon murod-maqsadiga yetdi” [2; 132-b.]. Dostonning tarbiyaviy xulosasi, shu tariqa, bevosita onaga qaratiladi: ona rozi bo‘lsa, farzand baxtga erishadi. Bu — “ona rozi — Xudo rozi” degan milliy-pedagogik g‘oyaning badiiy ifodasidir. J. Eshonqul ko‘rsatganidek, ona va farzand munosabati xalq tafakkurida eng muqaddas qatlam hisoblanadi [14]; Huroyim obrazi esa shu muqaddaslikning syujet darajasidagi tasdig‘idir.

Tahlil, shuningdek, obrazning badiiy tuzilishida ism va mazmun uyg‘unligini aniqladi: Huroyim ismi nur, go‘zallik va poklik tushunchalari bilan bog‘lanib, obrazning ichki mohiyati — ma’naviy poklik bilan hamohang keladi. Bunday uyg‘unlik epik tasvirning badiiy puxtaligini va obrazning yaxlitligini ko‘rsatadi.

Muhim strukturaviy xususiyat sifatida obrazning nutq orqali ochilishi qayd etildi. Huroyimning kechinmalari, iztiroblari va orzulari, asosan, uning o‘z tilidan aytilgan she’riy parchalarda beriladi. Bu — obrazni ichki dunyosi orqali ochishning ta’sirchan usuli bo‘lib, tinglovchida bevosita hissiy hamdardlik uyg‘otadi; hissiy hamdardlik esa tarbiyaviy ta’sirning eng samarali mexanizmlaridan biridir.

Nihoyat, Huroyim obrazi oila birligining ma’naviy markazi vazifasini bajaradi. Doston oxirida oila — ona, o‘g‘il va kelin — qayta birlashadi, adolat tiklanadi; bu birlikning markazida ona turadi. Ona va o‘g‘il munosabati esa tarbiya samarasining badiiy dalilidir: mehr bilan tarbiyalangan farzand onaga sadoqatli bo‘lib yetishadi va og‘ir kunda uning himoyachisiga aylanadi.

Umuman, Huroyim obrazida ona tipining barcha muhim qirralari — onalik mehri, farzand kamolotiga intilish, sabr, poklik, matonat va ona duosining qudrati — yaxlit tizimga birlashgan.

Barchin obrazi tahlili ham to‘rt asosiy qirrani ajratish imkonini berdi.

Birinchisi — ahdga sadoqat. Obrazning tarbiyaviy asosi beshikdayoq qo‘yiladi: Shohimardon pir Hakimbek bilan Barchinni beshikda unashtiradi. Beshikkerti udumi nikoh va oila qadrining muqaddasligini ifodalaydi, Barchin esa butun doston davomida shu ahdga sodiq qoladi. B. Sayimov va G‘. Mo‘minov ta’kidlaganidek, “Alpomish” dostonining bosh g‘oyasi yor uchun, oila uchun kurashdir [16]; Barchin obrazi ana shu g‘oyaning markaziy tashuvchisidir.

Ikkinchisi — oqilalik va o‘z taqdirini ongli boshqarish. Qalmoq yurtida to‘qsonga yaqin alp unga uylanmoqchi bo‘lganda, Barchin zo‘ravonlikka darhol bo‘ysunmaydi, balki muhlat oladi va to‘rt shart qo‘yadi: “Mening to‘rt shartim bor, shul to‘rt shartimni qilgan kishiga tegaman... Kurash qilib to‘qson alpni yiqqanga, Men tegaman nor bilakli polvonga” [1; 117–118-b.]. Shartlar — poyga, yoy tortish, tanga urish va kurash — mardlik, kuch, chaqqonlik va mahoratni sinovchi vazifalardir. Ular orqali qahramon ham vaqt yutadi, ham faqat o‘ziga munosib yigitga tegishni ta’minlaydi. Iqtibosning she’riy shaklda, qahramonning o‘z tilidan berilgani muhim badiiy-pedagogik detaldir: Barchin gapirmaydigan obyekt emas, o‘z fikri va irodasini ochiq ifodalaydigan subyektdir.

Uchinchisi — or-nomusni himoya qilish irodasi. Zo‘rlik bilan uni sudramoqchi bo‘lgan Ko‘kaman alpga Barchin jismoniy qarshilik ko‘rsatadi va uni ko‘tarib yerga uradi. Mazkur epizod ayoldagi jasoratni, zarur paytda o‘z sha’ni uchun kurasha olish irodasini ko‘rsatadi. Shuni ta’kidlash kerakki, Barchinning jasorati uning ayollik tabiatiga zid emas, balki uni to‘ldiradi: u ham nozik va go‘zal, ham irodali va mard. Bunday ko‘p qirrali obraz qizlar tarbiyasida noziklik va irodani birga shakllantirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchisi — vafo. Alpomish zindonda yetti yil yotganda, vatanda qul Ultontoz hokimiyatni tortib olib, Barchinga uylanmoqchi bo‘ladi. Barchin majburiy nikohga qat’iy qarshilik ko‘rsatadi: “Alpomish deb firog‘inda yig‘latib, Ultontozni sira qabul qilmasin” [1; 346-b.]. Bu vafo shaxsiy doiradan chiqadi: butun el uning sadoqatiga umid bog‘laydi, shu bois Barchinning vafosi ijtimoiy-ma’naviy ahamiyat kasb etadi va “yor” tushunchasi kengayib, oilaga, elga va milliy ahdga sadoqatni anglatadi.

Barchin qo‘ygan to‘rt shart strukturaviy jihatdan jahon folklorida keng tarqalgan sinov motiviga mansub: ko‘p xalqlar ertak va dostonlarida qahramon sevgilisiga erishish uchun sinovdan o‘tadi. O‘zbek eposida bu motiv o‘ziga xos tarzda — sinovni ayolning o‘zi qo‘yishi va uni or-nomus hamda o‘z qadrini bilish bilan bog‘lashi orqali — namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan motiv ayol obraziga faol subyekt maqomini beradi.

Obrazning badiiy tasvirida xalqning go‘zallik va kamolot haqidagi tasavvurlari ideallashtirish yo‘li bilan ifodalangan: qahramon oy va gulga qiyoslanadi, uning fazilatlari mubolag‘ali tarzda ulug‘lanadi. “Oybarchin” nomidagi “oy” unsuri go‘zallik, nur va kamolot timsoli sifatida obrazning ichki va tashqi mukammalligini ta’kidlaydi. Ideallashtirish obrazning tarbiyaviy-estetik ta’sirini kuchaytiradi, lekin uni tinglovchidan uzoqlashtirmaydi: Barchinning kechinmalari va qarorlari ishonarli va insoniy bo‘lib qoladi.

Barchin obrazi dostonda boshqa ijobiy ayol obrazlari — Alpomishning singlisi Qaldirg‘och va sadoqatli kanizlar — bilan o‘ralgan. Ular uning vafosini qo‘llab-quvvatlaydi, og‘ir kunda madad bo‘ladi. Ayollar o‘rtasidagi bunday hamjihatlik eposda alohida tarbiyaviy qadriyat sifatida ko‘rsatiladi va bosh obrazning axloqiy mavqeyini mustahkamlaydi.

H. T. Zarifov xotin-qizlar obrazining oliy fazilatlar bilan yetuk ishlanganini alohida qayd etgan edi [6]; Barchin obrazi

ana shu yetuklikning yorqin namunasidir. Unda vafodor yor tipining barcha muhim fazilatlari — ahdga vafo, oqilalik, or-nomus, jasorat va sadoqat — izchil ravishda mujassamlashgan.

Sakkiz mezon bo‘yicha amalga oshirilgan qiyoslash natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Huroyim va Barchin obrazlarining qiyosiy-pedagogik kesimi

Mezon	Umumiylik	Farqli jihat
Maqom va yosh	Har ikkisi o‘z dostonining bosh ayol obrazi va syujet markazi	Huroyim – yetuk, turmush ko‘rgan ona va malika; Barchin – hali turmush qurmagan yosh qiz
Yetakchi fazilat	Vafo har ikki obrazning axloqiy o‘zagi	Huroyimda vafo onalik vafosi; Barchinda yor va nikoh ahdiga vafo
Sinov tabiati	Ikkisi ham nohaq va zo‘rovon kuch bosimiga duch keladi	Huroyim – tuhmat va o‘lim hukmi; Barchin – majburiy nikoh tahdidi
Kurashish usuli	Ikkisi ham axloqiy ustunlikni saqlaydi va taslim bo‘lmaydi	Huroyim sabr va chidam orqali; Barchin faol iroda va aql orqali
Nutqiy faollik	Ikkisi ham o‘z kechinmasini she’riy monologda ifodalaydi	Huroyim monologi iztirob va iltijo; Barchin monologi shart va qaror
Syujetdagi funksiya	Ikkisi ham syujet tuguni va yechimini belgilaydi	Huroyim – oila birligining markazi; Barchin – oila va el birligini ta’minlovchi kuch
Tarbiyaviy funksiya	Ikkisi ham ijobiy ibrat namunasi	Huroyim – tarbiya subyekti, farzand tarbiyalovchi ona; Barchin – tarbiya natijasi va ibrat obyekti
Yechim shakli	Har ikki dostonda adolat tiklanadi, poklik va vafo g‘alaba qozonadi	Huroyim poklanib oila birlashadi; Barchinning vafosi Alpomishning qaytishi bilan mukofotlanadi

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, sakkiz mezonning har birida umumiy axloqiy o‘zak saqlanadi, lekin uning realizatsiya shakli farq qiladi. Bu – ikki obrazning bir tipologik oila ichidagi ikki turli varianti ekanligini bildiradi.

NATIJALAR

Qiyos natijalari, avvalo, milliy ayol idealining barqaror axloqiy o‘zagini ko‘rsatadi. Garchi “Rustamxon” va “Alpomish” turli janr tabiatiga ega bo‘lsa-da, ulardagi ayol ideali to‘rtta bir xil fazilat — vafo, aql-idrok, or-nomus va onalik mehri — atrofida shakllangan. Bu moslik tasodifiy emas: u o‘zbek xalqining yagona ma’naviy-axloqiy tizimga ega ekanligini va mazkur tizim asrlar davomida izchil saqlanib kelganini tasdiqlaydi. K. D. Ushinskiyning tarbiyadagi xalqchillik haqidagi qoidasiga ko‘ra [13], aynan shunday barqaror ideal milliy tarbiyaning ichki o‘zagi vazifasini bajaradi.

Ikkinchi umumiy jihat — ikkala obrazning ham zulm va nohaqlikka qarshilik ko‘rsatishidir. Huroyim tuhmat va nohaq hukmga sabr va poklik bilan, Barchin majburiy nikohga qat’iy iroda bilan javob beradi. Har ikkisi ham adolatsizlik oldida taslim bo‘lmaydi, har ikki doston yechimida esa adolat tiklanadi. Pedagogik jihatdan bu yosh avlodda adolat tuyg‘usi, nohaqlikka murosasizlik va ezgulikning g‘alabasiga ishonch — axloqiy optimizmni shakllantiradi.

Shu bilan birga, ikki obraz bir-birini takrorlamaydi. Asosiy farq ularning hayotiy bosqichi va shunga mos kurashish strategiyasida. Huroyim — onalik bosqichidagi ayol; uning quroli sabr, chidam va ma’naviy ustuvorlik. Barchin — qizlik bosqichidagi ayol; uning quroli aql, shart-mezon va faol iroda. Aynan shu farq tufayli ikki obraz birgalikda ayol hayotining ikki bosqichi uchun tarbiyaviy model yaratadi: Barchin obrazi nikohgacha bo‘lgan davr qadriyatlarini — iffat, oqilalik, o‘z qadrini bilish va ongli tanlovni — singdirsa, Huroyim obrazi oila va farzand tarbiyasi qadriyatlarini — onalik mehri, farzand kamolini ko‘zlash, sabr va mas’uliyatni — tarbiyalaydi.

Ikkinchi muhim farq obrazlarning tarbiya jarayonidagi roli bilan bog‘liq. Huroyim — tarbiya subyekti: u farzandini ongli ravishda tarbiyalaydi va bu tarbiyaning samarasi doston yechimida, o‘g‘lining onasini qutqarishida ko‘rinadi. Barchin esa, avvalo, tarbiya natijasi va ibrat obyekti: u xalq orzu qilgan ideal qizning tayyor qiyofasini namoyish etadi. Ikkovini birga ko‘rib chiqqanda, ayol obrazi tarbiya jarayonida ham obyekt, ham subyekt vazifasini bajarishi ayon bo‘ladi. Bu — obrazlarning pedagogik ko‘p funksiyaliligini asoslovchi muhim natija.

Uchinchi farq dostonlarning janr tabiatidan kelib chiqadi. “Rustamxon”ning romantik ruhi Huroyim obrazida hissiylik va dramatizmni kuchaytiradi; “Alpomish”ning qahramonlik ruhi esa Barchin obrazida faollik va mardlikni ta’kidlaydi. Shu bois birinchi dostonda ona obrazi, ikkinchisida vafodor yor obrazi ustuvor o‘rinni egallaydi. Demak, obrazlarning farqi tasodifiy emas, balki janr qonuniyati bilan belgilanadi.

Ikki obrazning aql-idrok jihati alohida e’tiborga loyiq. Barchinning to‘rt sharti va Huroyimga davlat boshqaruvining ishonib topshirilishi ayolning aqliy yetukligini, mustaqil fikr va qaror qabul qila olishini ko‘rsatadi. Bu g‘oya o‘zbek mumtoz pedagogikasi an’anasi bilan hamohangdir: Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” [15] va Kaykovusning “Qobusnoma” [7] asarlarida oqila va dono ayol oila barqarorligining asosi sifatida ulug‘lanadi. Huroyim va Barchin obrazlari ana shu mumtoz idealning epik-badiiy davomi hisoblanadi.

Onalik mehrini ulug‘lash g‘oyasi esa jahon pedagogikasi an’anasi bilan kesishadi. Ya. A. Komenskiy onalik maktabini tarbiyaning birinchi bosqichi deb bilgan [8], I. G. Pestalotssi ona muhitini tarbiyaning tabiiy manbai sifatida asoslagan [10], V. A. Suxomlinskiy esa onaga hurmatni axloqiy tarbiyaning negizi deb hisoblagan [12]. Huroyim obrazidagi onalik mehri va ona duosi motivi ana shu insonparvar g‘oyalar bilan hamohang bo‘lib, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ko‘rsatadi. Ayni shu uyg‘unlik mazkur obrazlarni milliy tarbiya vositasi sifatida qimmatli qiladi: ular ham umumepik arxetipga mansub, ham or-nomus, ibo, oila qadri va ona duosi kabi milliy qadriyatlar bilan boyitilgan.

Ikki obrazda gavdalangan ayol ideali G. N. Volkov etnopedagogikasidagi “mukammal inson” tushunchasi bilan bevosita bog‘lanadi [4]. Har bir xalq o‘z og‘zaki ijodida mukammal inson qiyofasini yaratadi va yosh avlodni unga intiltiradi; Huroyim va Barchin obrazlari ana shu qiyofaning ayol siymosidagi milliy ifodasidir. Mazkur obrazlarning tarbiyaviy ta’siri ideallashtirish va ibrat mexanizmi orqali amalga oshadi: tinglovchi xalq orzu qilgan mukammal qiyofaga havas qiladi va uning fazilatlarini o‘zlashtirishga intiladi. Bu — salbiy obrazlardan ogohlantirish bilan bir qatorda, ijobiy obrazlarga taqlid qildirish orqali tarbiyalashning xalqona usulidir.

Ayol idealining oila bilan uzviy bog‘liqligi alohida ta’kidlanishi lozim. Har ikki obraz ham oila qurish, mustahkamlash va asrash g‘oyasi bilan bog‘langan: Huroyimda bu farzand tarbiyasi va oila birligini tiklash orqali, Barchinda nikoh ahdiga sadoqat va majburiy nikohni rad etish orqali namoyon bo‘ladi. Oila milliy tarbiyaning birlamchi instituti bo‘lgani sababli, bu obrazlar oila qadriyatlari tarbiyasining boy manbai hisoblanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy tatbig‘i bir necha yo‘nalishda ko‘rinadi. Adabiyot darslarida obraz tahlili usuli orqali o‘quvchilarga Huroyim va Barchin fazilatlarining tizimi ko‘rsatilishi mumkin; tarbiyaviy soatlarda munozara va suhbat shaklida “ongli tanlov”, “ahdga vafo”, “nohaqlikka munosabat” mavzulari muhokama qilinishi maqsadga muvofiq; oilaviy tarbiyada esa bu obrazlar bevosita ibrat namunasi sifatida qo‘llanilishi mumkin. O. Musurmonova ta’kidlaganidek, milliy-ma’naviy meros va oila ma’naviyati yoshlarda yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirishning muhim omilidir [9]; ko‘rib chiqilgan obrazlar ana shu merosni jonli badiiy shaklda yetkazuvchi vositalardir.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, bu obrazlarni tarbiya amaliyotiga tatbiq etishda bir tomonlama talqindan saqlanish zarur. Huroyim va Barchin faqat itoat va sabr timsoli emas; ularda aql, iroda, ijtimoiy mas’uliyat va faollik ham barobar ifodalangan. Obrazlarni ana shu to‘liq, ko‘p qirrali holda taqdim etish zamonaviy tarbiya talablariga mos keladi va yoshlar uchun ishonarli bo‘ladi.

XULOSA

“Rustamxon” va “Alpomish” dostonlaridagi Huroyim va Barchin obrazlarini qiyosiy-pedagogik tahlil qilish natijasida o‘zbek xalq eposida ayol idealining mazmuni bir necha fundamental axloqiy qadriyatlar asosida shakllanganligi aniqlandi. Har ikki obrazda vafo, aql-idrok, or-nomus, matonat va insoniy mehr kabi fazilatlar mushtarak bo‘lsa-da, ularning badiiy namoyon bo‘lish shakli obrazlarning hayotiy maqomi va syujetdagi vazifasiga ko‘ra farqlanadi.

Huroyim obrazi ona tipining yaxlit tarbiyaviy modelini ifodalaydi. Uning farzand kelajagi uchun qayg‘urishi, og‘ir sinovlarda sabr va matonat ko‘rsatishi, nohaqlik oldida ma’naviy pokligini saqlashi hamda ona duosi bilan bog‘liq yakuniy motiv obrazning tarbiyaviy mohiyatini belgilaydi. Huroyim timsolida ona nafaqat oilaning ma’naviy tayanchi, balki farzand shaxsining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi tarbiya subyekti sifatida gavdalanadi.

Barchin obrazi esa vafodor yorning faol va irodali modelini namoyon etadi. Uning ahdga sodiqligi, o‘z taqdiriga daxldor qarorlarni mustaqil qabul qilishi, to‘rt shart orqali o‘z talablarini belgilashi, or-nomusini himoya qilishi va Alpomishga yetti yil davomida sodiq qolishi ayol obrazining passiv emas, balki faol subyekt sifatida yaratilganini ko‘rsatadi. Shu jihatdan Barchin timsolida vafo tushunchasi shaxsiy muhabbat bilan chegaralanmay, oila, ahd va el oldidagi sadoqat mazmunini ham qamrab oladi.

Qiyosiy tahlil Huroyim va Barchin obrazlari o‘rtasidagi asosiy farq ularning kurashish strategiyasida ekanini ko‘rsatdi. Huroyimning kuchi sabr, chidam, ma’naviy poklik va onalik mehri orqali namoyon bo‘lsa, Barchinning kuchi aql, faol iroda, qat’iyat va ongli tanlovda ko‘rinadi. Demak, o‘zbek epik tafakkurida ayolning ideal qiyofasi faqat itoatkorlik yoki sabr bilan belgilanmaydi; unda mustaqil fikrlash, mas’uliyat, jasorat va o‘z qadrini anglash kabi sifatlar ham muhim o‘rin egallaydi.

Shuningdek, ikki obrazning pedagogik funksiyasi turlicha yo‘nalishga ega. Huroyim tarbiya subyekti sifatida ona va farzand munosabatining ma’naviy asoslarini ifodalasa, Barchin yosh qiz uchun ibrat modeli sifatida ongli tanlov, vafo, or-nomus va qat’iyat fazilatlarini namoyon etadi. Shu ma’noda ular bir-birini takrorlamaydi, balki to‘ldiradi: Barchin qizlik va nikohgacha bo‘lgan davr qadriyatlarini, Huroyim esa oilaviy hayot, onalik va farzand tarbiyasi bilan bog‘liq fazilatlarni

mujassamlashtiradi.

Huroyim va Barchin obrazlari o‘zbek xalq pedagogikasidagi ayol tarbiyaviy idealining ikki muhim ko‘rinishini tashkil etadi. Ularning badiiy qiyofasida milliy qadriyatlar umuminsoniy axloqiy tamoyillar bilan uyg‘unlashgan. Shu sababli mazkur obrazlardan adabiyot ta’limida, ma’naviy-ma’rifiy mashg‘ulotlarda va oilaviy tarbiya jarayonida foydalanish yosh avlodda vafo, mas’uliyat, adolat, or-nomus, mehr va mustaqil fikrlash kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Alpomish* / aytuvchi Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li; nashrga tayyorlovchilar H. Zarif, T. Mirzayev. – Toshkent: Sharq, 1998. – 384 b.
2. *Rustamxon* / aytuvchi Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li; yozib oluvchi H. Zarif; nashrga tayyorlovchilar J. Eshonqul, S. Fidokor. – Toshkent: Cho‘lpon, 2007. – 200 b.
3. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
4. Волков Г. Н. *Этнопедагогика: учебник для студентов средних и высших педагогических учебных заведений.* – Москва: Академия, 1999. – 168 с.
5. Жирмунский В. М. *Народный героический эпос: сравнительно-исторические очерки.* – Москва–Ленинград: Гослитиздат, 1962. – 435 с.
6. Zarifov H. T. “Alpomish” dostoni haqida // *“Alpomish” – o‘zbek xalq qahramonlik eposi.* – Toshkent: Fan, 1999. – B. 5–22.
7. Kaykovus. *Qobusnoma* / Ogahiy tarjimasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.
8. Коменский Я. А. Материнская школа // *Избранные педагогические сочинения: в 2 т.* – Москва: Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 201–241.
9. Musurmonova O. *Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi.* – Toshkent: Ma’naviyat, 1996. – 188 b.
10. Песталоцци И. Г. Как Гертруда учит своих детей // *Избранные педагогические произведения.* – Москва: Педагогика, 1963.
11. Пропп В. Я. *Морфология сказки.* – Ленинград: Academia, 1928. – 152 с.
12. Сухомлинский В. А. *Сердце отдаю детям.* – Киев: Радянська школа, 1969. – 288 с.
13. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании // *Собрание сочинений: в 11 т.* – Москва–Ленинград: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – Т. 2. – С. 69–166.
14. Eshonqul J. *Folklor: obraz va talqin.* – Qarshi: Nasaf, 1999. – 112 b.
15. Yusuf Xos Hojib. *Qutadg‘u bilig* / nashrga tayyorlovchi Q. Karimov. – Toshkent: Fan, 1971.
16. *O‘zbek folklorining epik janrlari* / mas’ul muharrirlar B. Sayimov, G‘. Mo‘minov. – Toshkent: Fan, 1981.